

Çarlık Rusya'sında Esir Kalan Osmanlı General ve Amiralleri Hakkında Önemli Bir Araştırma

Alfina SIBGATULLINA¹

Kitap İncelemesi

Познахирев В.В. Турецкие генералы и адмиралы в русском плену (XVIII – XX вв.): научная монография. СПб. : Нестор-История, 2019. 224 с.

Poznahirev V.V. Turetskiye Generalı I Admiralı v Russkom Plenu (XVIII – XX vv.): nauçnaya monografiya. S.Petersburg. Nestor-Istoriya, 2019. – 224 s.

Poznahirev V.V. Rus Esaretindeki Türk General ve Amiraller (XVIII – XX yy.). S.Petersburg. Nestor-Istoriya, 2019. – 224 s.

ISBN 978-5-4469-1578-1

Bilgileri / Info

Alındığı Tarih / Received 23.10.2019

Kabul tarihi / Accepted 14.11.2019

Emekli Albay ve akademisyen Doç. Dr. Vitaliy Poznahirev Osmanlı esirlerinin Rusya'daki akıbeti üzerine verimli çalışmalarıyla tanınan değerli bir bilim adamıdır. Eserleri geniş çerçeveden değerlendirildiğinde, V. Poznahirev'in Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı Devleti arasında, zamanımızdan üç asır önce başlayıp XX. yüzyıl başlarına kadar gelişen tarihi ilişkilerin açığa kavuşturulmasında, özellikle de askeri tarih ve onun bir alt başlığı olan savaş tarihi araştırmalarına önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Bu yüzden onun Rusya Devlet arşivlerinde sürdürdüğü titiz araştırmaların ürünü olan kitap ve makaleleri Rusya'da olduğu kadar, Türkiye'de de askeri tarih, özellikle de savaş tarihi çalışan akademisyenler tarafından ilgiyle takip edilmektedir.

2014 yılında yayınlanan birinci kitabında yerli ve yabancı tarih yazımında bir ilk olarak Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Rusya'da esir kalan Osmanlı uyruklarına yönelik askeri ve sivil savaş esiri rejiminin kapsamlı rekonstrüksiyonu gerçekleştirmiştir. Bu eser, Birinci Dünya Savaşı'yla, savaş esirlerinin sorunlarıyla ve Rus-Türk ilişkilerinin geçmişiyle ilgilenen herkesin yararlanabileceği bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. 2017 yılında yayınlanan ikinci kitabında ise 1877-1878 veya (12)93 Harbi olarak anılan Osmanlı-Rus savaşında esir düşen Türk askerlerinin durumu birçok açıdan ele alınmıştır. Türk savaş esirlerinin muharebe alanından tahliyesinden başlayarak enterne yerlerindeki iskân koşullarına, Rus hükümetince yapılan gıda, elbise ve nakdi yardımlara, tıbbi hizmetlere, esirlerin Türkiye'ye iade sürecine ve Rus vatandaşlığına geçenlerin durumuna kadar merak edilen pek çok konu Rus arşiv kayıtlarına dayalı olarak incelemiştir.

¹ Prof., Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Dünya Edebiyatları Enstitüsü. alfina2003@yandex.ru, <http://orcid.org/0000-0001-5755-8687>.

Bu yıl yazarın “Rus Esaretindeki Türk General ve Amiraller (XVIII – XX yy.)” adlı üçüncü kitabı basıldı. Adından da anlaşıldığı üzere V. Poznahirev, bu çalışmasıyla az bilinen bir konuyu daha gün ışığına çıkararak araştırmacıların ve okuyucuların istifadesine sundu. Geniş bir kaynak araştırmasından yola çıkarak Rusya'ya esir düşen Osmanlı general ve amirallerinin esaretin ilk günlerinden başlayıp yurda dönüşleriyle noktalanın süreci çok yönlü olarak ele alıp inceledi.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinden, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen zaman zarfında Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı Devleti arasında pek çok savaş olmuştur. XVIII. yüzyıl başlarında 1711'de Prut'ta başlayan savaşlar, 1736-1739, 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 veya (12)93 Harbi olarak anılan Osmanlı-Rus savaşıyla devam ederek Birinci Dünya Savaşı ile son bulmuştur. Çarlık Rusya'sıyla Osmanlı Devleti arasında Besarabya ve Ukrayna arazisi ile Kırım hâkimiyeti konusunda başlayan savaşlar, ilerleyen yüzyıllarda Romanya ve Balkanlar ile Kafkasya ve Karadeniz egemenliği yüzünden çıkan büyük savaşlarla sürüp gitmiştir. Bu dönem içerisinde Türklerle Ruslar, Kıpçak Bozkırını olarak bilinen Karadeniz'in kuzeyindeki coğrafyada kimi zaman kader birliği etmiş, bazen de sıkıntılı komşuluk süreçlerine girmiş iseler de netice itibarıyla XX. yüzyılın ilerleyen yıllarında aralarındaki karşılıklı işbirliği ve dostluğu pekiştiren iki millet olarak tarihteki yerlerini almışlardır.

Bir kısmı Osmanlı Devleti'nin yenilgiyle sonuçlanan bu büyük savaşlarda Rusya'ya esir düşen Osmanlı Paşalarının (general/amiral) esaret hayatını araştıran V. Poznahirev, söz konusu son çalışmasında, eski Sovyetler Birliği döneminden kalan 20 arşiv ve 100'den fazla kaynağın yanı sıra İngiltere, Almanya, ABD ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede yayınlanmış bilimsel eserlere başvurmuştur.

Altı bölümden oluşan kitabın Birinci bölümünde Rus esaretinde bulunan Osmanlı amiral ve generallerin sayısı ve kişisel özellikleri üzerinde durulmuş, Rus hükümetinin üst düzey savaş esirlerinin konumunu belirleyen yasal düzenlemelerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde esir düşen Osmanlı Paşalarının üst düzey Rus komuta heyeti ve devlet erkânı tarafından saygıyla karşılandığı belirtilmiş, savaş koşullarında bulunulmasına rağmen Osmanlı general ve amirallerinin katılımıyla düzenlenen resmi törenlerden örnekler sunulmuştur. Üçüncü bölümde esir Osmanlı Paşalarının savaş alanından tahliyesi ele alındıktan sonra yerleştirildikleri coğrafya hakkında detaylı malumat verilmiştir. Gıda ve giyim ihtiyaçlarının karşılanması ve ikamet ettirildikleri yerlerdeki genel yaşam koşulları gibi hususlara Dördüncü bölümde yer verilmiştir. Beşinci bölümde esir Osmanlı Paşalarının Rus İmparatorluk saraylarında ağırlanması söz konusu edilmiş, Rus sosyetesine ilişkilerine ve günlük yaşamlarına belgeler ışığında değinilmiştir. Tedavi görmek veya kültürel bilgiler edinmek amacıyla Rusya sınırları içinde yaptıkları geziler anlatılmıştır. Altıncı ve son bölümde ise esir Osmanlı subaylarının diplomasi alanındaki faaliyetleri, vatandaşlık haklarının korunması gibi konular ele alınmıştır.

Yazar, Rusya'daki esaret hayatını arşiv belgeleri ve diğer tarihi kaynaklara dayalı olarak analiz ederken, Osmanlı Paşalarının, orada esir olarak bulunmalarına

rağmen diğer Türk esirlerinin haklarının korunması, çeşitli idari konular ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması gibi alanlarda aktif rol oynadıkları sonucuna varmıştır. Esir Paşaların, Rusya'daki asker-sivil idarecilerle yaptıkları görüşmelerin olumlu neticeler verdiğini belirtmiştir. Bu görüşmelerin, savaşan taraflar arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasına, savaş esirlerinin haklarının korunmasına, Osmanlı esirlerinin Rus yönetimi ve yerli halkla yaşadığı sorunların çözülmesine, esir erler ve küçük zabitlerle diğer subaylar arasındaki disiplininin korunmasına katkı sağladığını ortaya koymuştur.

Esaret, onun askerlik onur ve şerefini yitilmesiyle eşdeğer olduğunu bilen her asker için aslında kabulü imkânsız çok zor bir dönemecin de başlangıcıdır. Savaş esirleri, esaretine mahkûm oldukları ülke yönetiminin kendilerine tanıdıkları imkân ve fırsatlar çerçevesinde hayatlarını sürdürebilirler. Savaş esirlerinin sıkı kontrol altında tutulduğu esir kamplarındaki hayat, iâşe, ibate ve sağlık konusunda büyük sıkıntıları da beraberinde getirebilir. Ülkeler arasında yapılan ikili anlaşmalarla esirlerin hayatına dair garantiler, XIX. yüzyıldan itibaren gündemi işgal etmeye başlamış ve kısmen iyileştirmeler yapılmıştır. Yüzyıllar içinde savaşın değişen koşulları, özellikle de XX. yüzyılda insan hakları konusundaki gelişmelere bağlı olarak yapılan mukavelelerle savaş esirlerine esir düştükleri ülkelerde insani muamelede bulunulması yönünde uluslararası anlaşma ve taahhütlerin öngördüğü güvenceler sağlanmaya başlanmıştır.

V.Poznahirev'in araştırmasından çıkan sonuca göre aslında ölümle hayat arasında ince bir çizgi olan esaret, bir insan için savaşın en acımasız ruh halini ortaya koyan bir durumu ifade etse de, Rusya'da zorunlu ikamete tabi tutulan Türk askerleri arasındaki askeri disiplin ve rütbe hiyerarşisi esir kamplarında devam etmiştir.

Onun tespitlerine göre belirtilen süreç içerisinde Ruslara 104 Osmanlı Paşası esir düşmüştür. Bunlar arasında 1735–1739 Osmanlı-Rus savaşında esir düşen Yahya Paşa, Mustafa Paşa, Bekir Paşa, İlyas Kolçak Paşa; 1768–1774 savaşında esir düşen Mehmet Emin Paşa, Abdul Paşa, İbrahim Paşa ve Ömer Paşa; 1787–1791 savaşında esir düşen Osman Paşa, Hüseyin Paşa, Yakup Paşa, Mehmet Arnavut Paşa, Zagnalı Hasan Paşa, Battal Paşa ve diğerleri bulunmaktadır.

V. Poznahirev, onlar hakkında derlediği temel bilgileri aktarmakla kalmamış, esir düştükleri andan, Türkiye'ye dönünceye veya Rusya vatandaşlığına geçinceye kadar geçen süreçteki hayat koşullarını, Çarlık Rusya'sında esirler hakkında uygulanan kanun, yönetmelik ve kurallar kapsamında belgeleriyle gözler önüne sermiştir. Nerede, ne zaman, nasıl esir düştüklerini, Rusya'nın hangi şehirlerinde ikamet ettiklerini tek tek belirlemiş, bazılarının gurbette vefat ettiğini, bazılarının da Rusya vatandaşlığına geçtiğini ortaya çıkarmıştır.

Ruşça basılan kitabına bir Rus ve bir Türk subayı tarafından "Takdim" yazılmıştır. Tanıtım yazımızı Türkiye Milli Savunma Üniversitesi Harp Tarihi ve Strateji bölümü öğretim üyesi, Emekli Kıdemli Albay Dr. Zekeriya Türkmen'in güzel dilekleriyle bitirmek istiyoruz:

“V. Poznahirev’in Türk askeri tarihinin insani boyutlarını ele alarak savaş esirlerinin dramını gözler önüne seren bu eserinin, sahadaki boşluğu doldurarak akademik camiaya büyük katkılar sağlayacağını ümit ediyorum. Atalarının izini sürerken, büyük bir arayış ve merakla başlayıp ilerleyen zamanda bu sahanın uzmanı olarak kaleme aldığı çalışmalarının artarak devam etmesini diler, kendisini içtenlikle kutlarım. Belgesel niteliğindeki bu çalışmanın, tarihçilere ve özellikle de askeri tarih uzmanlarına yararlı olması dileğiyle...”